

Krzysztof Gerlach, *Wojna krymska na morzu. Fakty i technikalnia*, t. 1–4, Gdańsk 2023, ACAD, ss. 1017

W 2023 r. wydawnictwo ACAD opublikowało czterotomowe dzieło Krzysztofa Gerlacha poświęcone działaniom wojennym na morzach i Pacyfiku podczas wojny krymskiej (1853–1856). Autor specjalizuje się w szeroko rozumianej historii wojskowości morskiej „okresu żagla”. Posiada w swym dorobku liczne wartościowe prace poświęcone problematyce wojennomorskiej¹.

Podjęcie wyżej wspomnianego tematu badawczego uważam za trafne i celowe z dwóch powodów. Po pierwsze, dzieje wojny krymskiej na akwenach morskich i Pacyfiku nie stanowiły dotąd przedmiotu dogłębnych studiów. W polskiej literaturze przedmiotu nie jest to co prawda problematyka zupełnie nowa, ale dotychczasowe opracowania traktują ją co najwyżej jako fragment większej całości². Po drugie, w świetle nowszych badań prace Edmunda Kosiarza, Jana Gozdawy-Gołębiowskiego oraz Pawła Wieczorkiewicza, poświęcone omawianej problematyce, straciły na aktualności, a ponadto zawierają sporo błędów i nieścisłości, które wymagają sprostowania i uzupełnienia.

Praca Gerlacha oparta jest na bogatym materiale źródłowym. Kierując się przyjętym zakresem tematycznym, Autor wykorzystał dokumenty stoczniowe i portowe, traktaty omawiające zagadnienia z zakresu techniki okrętowej i artylerii morskiej, opublikowane raporty oficerów brytyjskiej, francuskiej, rosyjskiej i osmańskiej marynarki wojennej oraz regulaminy morskie. Analizował też dzienniki, relacje, wspomnienia i pamiętniki osób uczestniczących w opisywanych działaniach wojennych, a także prasę brytyjską, francuską i rosyjską z epoki, wreszcie źródła kartograficzne w postaci brytyjskich, francuskich i rosyjskich map z połowy XIX w.

¹ K. Gerlach, *Studia nad rozwojem okrętów i terminologii na styku średniowiecza i nowożytności*, Oświęcim 2015; idem, *Historia rozwoju fregat żaglowych*, Gdańsk 2018; idem, *Bitwa pod Lissą 1811 r.*, Gdańsk 2023; idem, *Historia artylerii okrętowej w XVIII i XIX wieku*, Gdańsk 2024; idem, *Wojna trzynastoletnia na morzu i wodach śródlądowych*, Gdańsk 2024.

² E. Kosiarz, *Bitwy morskie*, Gdynia 1964; idem, *Bitwy na Bałtyku*, Warszawa 1978; idem, *Wojny na Bałtyku X–XIX w.*, Gdańsk 1978; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Od wojny krymskiej do bałkańskiej (działania flot wojennych na morzach i oceanach w latach 1853–1914)*, Gdańsk 1985; P.P. Wieczorkiewicz, *Historia wojen morskich*, t. 2: *Wiek pary*, Londyn 1995.

Literatura przedmiotu jest obszerna i w przeważającej mierze obcojęzyczna. Autor sięgnął po opracowania badaczy rosyjskich (i sowieckich), brytyjskich, francuskich, tureckich, niemieckich, włoskich, hiszpańskich, czeskich oraz polskich. Posiłkował się ponadto zamieszczonymi na stronach internetowych informacjami, które uznał za przydatne.

Recenzowana książka ma układ chronologiczno-problemowy. Tekst główny został podzielony na sześć części, a te z kolei na rozdziały i podrozdziały (t. 1–3). Do pracy dołączono mapki, tabele oraz plansze. W tomie 4 znalazł się wykaz wybranej literatury, indeks jednostek pływających oraz obszerny aneks zawierający podstawowe dane taktyczno-techniczne wybranych okrętów oraz dane techniczne cywilnych statków użytych przez marynarki wojenne w wojnie krymskiej.

W części pierwszej Gerlach przedstawił motywy zainteresowania się tematem oraz dokonał krytycznej analizy polskiej literatury przedmiotu. Zazaczył, że głównym celem opracowania było „sprostowanie fałszywie opisywanych faktów i ukazanie prawdziwej charakterystyki walczących okrętów” (t. 1, s. 6). Podjęcie tak zdefiniowanego celu stanowiło zapewne poważne wyzwanie. W mojej opinii Autor zdołał mu skutecznie sprostać z racji posiadania niezbędnych instrumentów w postaci gruntownej wiedzy inżynierskiej w zakresie budownictwa okrętowego, informacji odnoszących się do konstrukcji i wykorzystania artylerii morskiej i nadbrzeżnej, w tym także stosowanej do niej amunicji. Niebagatelną rolę odegrało ponadto doświadczenie Badacza zajmującego się od wielu lat problematyką rozwoju techniki okrętowej. W kolejnych podrozdziałach części pierwszej Gerlach omówił rozwój artylerii morskiej i nadbrzeżnej oraz budownictwa okrętowego na początku lat pięćdziesiątych XIX w. Na podstawie krytycznej analizy literatury przedmiotu przedstawił złożoność problematyki regionu czarnomorskiego. Trafnie wskazał, że przyczyną wybuchu wojny zwanej w historiografii wojną krymską było dążenie Cesarstwa Rosyjskiego do rozbioru Imperium Osmańskiego, w tym przede wszystkim zawładnięcia strefą cieśnin tureckich wraz ze Stambułem, czemu zbrojnie przeciwstawiły się Wielka Brytania i Francja. Zdecydowana reakcja obu mocarstw zachodnich wynikała z faktu, że imperialne zakusy Rosji godziły w ich interesy polityczne i gospodarcze w regionie Morza Czarnego i na Bliskim Wschodzie.

W części drugiej Gerlach zwięźle omówił działania floty rosyjskiej na akwenie czarnomorskim oraz eskadr alianckich na wodach Morza Egejskiego w ostatnich kilku miesiącach przed wybuchem wojny krymskiej. Autor precyzyjnie nakreślił zadania realizowane przez morskie związki operacyjne i operacyjno-taktyczne potencjalnych przeciwników. Podkreślił, że rosyjska Flota Czarnomorska prowadziła od sierpnia 1853 r., pod pretekstem ćwiczeń, blokadę tureckich wybrzeży. Równocześnie wskazał, że narastająca groźba wybuchu wojny skłoniła Wielką Brytanię i Francję do dyslokowania eskadr okrętów do zatoki Besika, u wejścia do Dardaneli, co miało zasygnalizować carowi Mikołajowi I, że mocarstwa zachodnie są zdeterminowane, aby wystąpić zbrojnie w obronie integralności Imperium Osmańskiego.

W części trzeciej Autor omówił kampanię wojenną na Morzu Czarnym w 1853 r., przed interwencją Wielkiej Brytanii i Francji. Oceniał stan sił morskich

przeciwników, tj. Floty Czarnomorskiej oraz floty osmańskiej, a następnie szczegółowo przeanalizował przebieg i konsekwencje bitwy pod Synopą. Niezwykle interesujące są ustalenia i wnioski dotyczące przyczyn wysokiej awaryjności jednostek Floty Czarnomorskiej.

W części czwartej Gerlach przedstawił stan przygotowań wojennych Rosji oraz mocarstw zachodnich. Autor dokonał dogłębnej analizy rosyjskich planów wojny z koalicją na Morzu Czarnym oraz Bałtyku. Podkreślił, że na obu głównych morskich teatrach działań wojennych strona rosyjska realizowała pasywną strategię, preferując „zamknięcie się w portach pod osłoną granitowych twierdz i czekanie na wykrwawienie się przeciwnika” (t. 1, s. 163). Następnie ocenił możliwości militarne Wielkiej Brytanii i Francji oraz omówił plany wojenne obu mocarstw zachodnich. Interesujące są przemyślenia Autora odnośnie do problemów i trudności w klasyfikacji ówczesnych okrętów.

Bardzo obszerne części — piąta i szósta — zawierają analizę kampanii z lat 1854–1856 na dwóch głównych morskich teatrach działań wojennych, tj. na Morzu Czarnym i Bałtyku, oraz ograniczonych działań na innych akwenach, w tym na Morzu Barentsa, Morzu Białym i Pacyfiku. Sam opis działań wojennych (np. operacja desantowa wojsk sojuszniczych na Krymie, oblężenie, bombardowanie oraz zdobycie twierdzy i bazy w Sewastopolu, zdobycie Wysp Alandzkich przez morskie i lądowe siły aliantów, bombardowanie Sveaborga czy zdobycie przez aliantów twierdzy Kinburn) jest bardzo szczegółowy i wyczerpujący. Gerlach wykazał, że po przystąpieniu do wojny Wielkiej Brytanii i Francji marynarka wojenna Cesarstwa Rosyjskiego zaniechała działań ofensywnych na wszystkich akwenach morskich, na których była obecna. Pasywna strategia morska Rosji skutkowała tym, że główne zadania flot alianckich ograniczały się *de facto* do udzielania wsparcia ogniowego i logistycznego wojskom lądowym. Należy podkreślić, że wykład Autora został zilustrowany mapkami, tabelami i planszami, co znacznie ułatwia odbiór tych partii materiału. Część szóstą zamyka zwięzłe omówienie morskich aspektów podpisanego 30 marca 1856 r. traktatu pokojowego w Paryżu, który kończył wojnę krymską. W ostatnim podrozdziale, pt. „Zręby konkluzji” (t. 3, s. 252–253), Gerlach dokonał syntetycznego podsumowania głównych wątków pracy, zarówno natury militarnej, jak i technicznej.

Zasadnicza część pracy zawiera liczne przypisy merytoryczne, źródłowe i bibliograficzne (w sumie 1487, z czego 572 w t. 1, 541 w t. 2 oraz 374 w t. 3). Zamieszczenie w przypisach notek biograficznych wybranych oficerów floty rosyjskiej oraz flot sojuszniczych uczestniczących w działaniach wojennych podczas wojny krymskiej jest bez wątpienia trafnym rozwiązaniem, gdyż wprowadzenie czynnika ludzkiego uatrakcyjniło narrację, a ponadto może stanowić inspirację do podjęcia badań w zakresie biografistyki morskiej.

Wartościowym uzupełnieniem tekstu głównego książki jest opracowany przez Autora obszerny aneks (ss. 203), pt. „Okręty i statki uczestniczące w wojnie krymskiej — podstawowe dane wybranych jednostek”. Zasadnicza część aneksu została poprzedzona objaśnieniami dotyczącymi zasad, według których został on sporządzony. Gerlach zaznaczył, że zestawione w aneksie podstawowe

dane taktyczno-techniczne większości okrętów oraz dane techniczne cywilnych statków użytych przez marynarki wojenne w wojnie krymskiej miały posłużyć czytelnikowi do lepszego zrozumienia przebiegu działań wojennych na morzu oraz ułatwić ich ocenę. W mojej opinii Autorowi udało się osiągnąć wyznaczony cel, gdyż zestawienie imponuje zarówno zwięzłością, jak i dużym stopniem dokładności zawartych w nim danych.

Integralną częścią pracy są 72 mapki teatrów działań wojennych, fragmentów poszczególnych kampanii lub epizodów taktycznych, wykonane przez Gerlacha z wielką starannością i dbałością o szczegóły. Stanowią one duże ułatwienie dla czytelnika śledzącego przebieg opisywanych działań flot wojennych na Morzu Czarnym, Bałtyku, Morzu Barentsa, Morzu Białym oraz Pacyfiku i akwenach przyległych do tego oceanu. Analiza map rosyjskich, angielskich i francuskich z połowy XIX w. pozwoliła Autorowi odnieść się do wielu niuansów nazewniczych w geografii obszarów, na których toczyły się działania podczas wojny krymskiej. Mapki zamieszczono w tomach 1–3, a ich spis na końcu każdego tomu. Materiał ikonograficzny został ponadto wzbogacony o 27 plansz wraz z niezbędnymi opisami, autorstwa Gerlacha. Plansze prezentują wybrane okręty uczestniczące w działaniach bojowych podczas wojny krymskiej. Niestety Autor nie sporządził spisu zamieszczonych plansz, co stanowi pewne utrudnienie dla czytelnika.

Praca zawiera ogrom wszelakiego rodzaju informacji dotyczących przebiegu działań wojennych na morzach oraz Oceanie Spokojnym podczas wojny krymskiej, w tym epizodów taktycznych, składu flot lub eskadr operujących na teatrach działań wojennych, walorów taktyczno-technicznych poszczególnych okrętów, jak i danych odnoszących się do dowódców flot, eskadr oraz okrętów. Informacje te zostały przekazane czytelnie zarówno w tekście głównym, jak i w zestawieniach tabelarycznych. W t. 1–3 Autor zamieścił łącznie 114 tabel. Niestety, podobnie jak w przypadku plansz, nie sporządził ich wykazu.

Książka została starannie wydana i zaopatrzona w indeks jednostek pływających występujących w tekście (t. 4, s. 11–47). Szkoda, że Autor (lub wydawca) nie zdecydował się na dołączenie także indeksu osobowego oraz indeksu nazw geograficznych. Bez wątpienia wymagałoby to od wydawnictwa dodatkowych nakładów, ale niosłoby zarazem profit w postaci wdzięczności czytelników.

Należy podkreślić, że recenzowana książka jest w polskiej historiografii wojskowej pierwszą udaną próbą przedstawienia przebiegu działań na morzach i Oceanie Spokojnym podczas wojny krymskiej. Żmudna konfrontacja źródeł brytyjskich, francuskich i rosyjskich, w tym także kartograficznych, umożliwiła Autorowi sprostowanie licznych błędów i uproszczeń, które mocno zakorzeniły się w literaturze przedmiotu. Gerlach wprowadził do obiegu naukowego rzetelne ustalenia dotyczące szeroko rozumianej techniki okrętowej, klasyfikacji okrętów, a także charakterystyki oraz skuteczności ognia artylerii morskiej i nadbrzeżnej w latach wojny krymskiej. Opinie i przemyślenia Autora w tym zakresie są solidnie udokumentowane. Zainteresowanie czytelnika wzbudzą z pewnością omówione przez Gerlacha nowe rozwiązania techniczne,

np. opancerzone baterie pływające testowane przez flotę francuską podczas bombardowania rosyjskiej twierdzy Kinburn w 1855 r.

Podsumowując, polskie piśmiennictwo historyczno-wojskowe wzbogaciło się o znakomitą pracę analityczną poświęconą tytułowemu technikaliom w działaniach na morzu w czasie wojny krymskiej. W mojej opinii czterotomowe dzieło Gerlacha znacznie wzbogaca stan badań nad problematyką. Książkę warto polecić zarówno specjalistom, jak i czytelnikom zainteresowanym dziejami wojen morskich i morskiej sztuki wojennej.

Marek Herma
(Kraków)